

**КЫРГЫЗ ОРФОГРАФИЯСЫНЫН АЙЫРМАЛООЧУ ЖАНА ТРАДИЦИЈАЛЫК
ПРИНЦИПТЕРИ ЖӨНҮНДӨ**

Адабий тилибиздин лексика-сында орун алган 80 миңден ашуун ар кандай сөз варианттары менен ар кыл сөз формаларын туура айтууда жана

катасыз, сабаттуу жазууда бир гана орфографиялык принципти колдонуу мүмкүн эмес. Академик Л.В.Щерба “**Орфографиянын эң негизги максаты жана анын өзгөчө баалуу касиети – элди сабаттуулукка үйрөтүү**”- деп жазган. “Зор аймакты ээлеген 150 миллион орус элинин бардык өкүлдөрү бир түрдүү сүйлөшүү эч бир мүмкүн эмес, бирок **бир түрдүү жазууга милдеттүү. Орфографиянын эң негизги касиети жана баалуулугу – анын бирдиктүүлүгүндө**”, – деген. Л.В.Щерба түрк тобундагы адабий тилдин орфографиялык принциптери жаңыдан иштеп чыгышында дүйнөлүк тажрыйбаны эске алып, 1926–жылы Бакуда өткөрүлгөн түркологиялык биринчи съездде: “Орфографиянын негизги принциптери жана анын социалдык мааниси” деген докладында орфографиянын төрт түрдүү: фоне-тикалык, морфологиялык (этимологиялык), тарыхый, идеографиялык же дифференциациялык (айырмалоочу) принциптеринин ар бирине токтолуп, кеңири түшүнүк берген (1). Профессор Х.Карасаевдин 100 жылдыгына арналган КМУда өткөрүлгөн илимий конференцияда КМУнун профессору, белгилүү тилчи А.Биялиев: “Х.Карасаев – тунгуч лексикограф, кыргыз орфографиясынын негиз салуучусу”, – деп белгилеген (2). 1956-жылы жана 1966-1983-жылдарда 60 миң сөз камтыган орфографиялык сөздүктөрү басылып чыккан.

Кыргыз адабий тили жалпы элдик кыргыз тилинин үч диалектиси менен анын говорлорунун негизинде иштелип чыгышы жөнүндө академик Б.М.Юнусалиев: “**Улуттук адабий тилди түзүүгө зарыл болгон негиз – диалектилер ортосундагы жалпылык (б.а., кыргыз уруулары куралып өз алдынча эл болуп түзүлгөндө) небак эле нечен кылымдардан бери жашап келаткан элдин башынан өткөргөн доорлордо жалпы элдик тили түзүлгөн болчу. Ошол орток белгилердин негизинде жалпы улуттук адабий тил түзүлдү**” - деп жазган (4)

1956-жылы Б.М.Юнусалиев: “Адабий тилибиздин орфографиялык нормаларынын жана грамматикалык эрежелеринин калыптаныш процесси акыркы тапта, негизинен, бүттү”- деп айтууга болот” (5: 349).

Академик Б.М.Юнусалиев кыргыз адабий тилинин мамлекеттик тил катары колдонулушунда адабий тилибиздин оозеки айтылыш (орфоэпиялык) үлгүлөрүн (нормаларын) жана жазылыш (орфографиялык) нормаларын колдонбой, диалектилик оозеки речтин нормаларын сактап сүйлөгөн адамдарды сынга алып, аларга карата 1962-жылы минтип жазган: “Маданияттуу кыргыз коомунун илим-билимдүү ар бир адиси, көбүнчө интеллигенциябыз, өткөндөгү калдыктын бир түрү болгон диалектилик же говордук тилде сүйлөбөй, адабий тилде сүйлөшү керек, сүйлөө гана эмес, токтолдор, иш кагаздары жергиликтүү тилде, говорлордо жүргүзүлө тургандыгы аныкталды. Мектептерде сабак адабий тилде өтүлүп, андан кийин мугалимдер баш болуп адабий тилди колдонбогон фактылар аз эмес. Адабий тилдин ордуна говордук тилде сүйлөө маданиятсыздыктын белгиси, адабий тилдин коомдук ролун түшүнбөгөндүктөн, маани бербегендиктен.

Орфографиялык эрежелерге ылайык сабаттуу, катасыз жазуу, орфоэпиялык жактан так, таза сүйлөө маселелери кирет. Ошону менен катар адабий тилдин нормаларынан чыгууга эч убакта, эч кимге жол бербөө керек” – деген (8).

Б.М.Юнусалиев Адабий тили-биздин орфоэпиялык жана орфографиялык нормаларын так сактабай сүйлөгөн адистерге, филологдорго нааразы болуп: “Азыркы шартта адабий тилди колдонбой өзүнүн диалектисинде сүйлөө - артта калгандыктан белгиси. Биздин адистер алган билимин, өнөрүн калың элге адабий тилде бермекчи. Иш үстүндө, коомдук жайларда, үй-бүлөдө ар дайым ар кандай адамдардан адабий тилде сүйлөшүн талап кылышы керек. Бул жагынан өзүн артта калгандыгын жоюуга далалат кылбаган адамдар басма сөздө, сахналарда, радио-теле берүүлөрдө, көпчүлүк жайларда дайыма сынга алынып турушу зарыл”, – деп жазган

(5: 352).

1995-жылы 7-мартта кыргыз орфографиясына айрым бир өзгөчөлүктөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө Өкмөттүн №65-токтомунда жаңы жазуу эрежелерин сунуш кылган кезде андагы орфографиялык эрежелердин принцип-тери менен системасы ырааттуу сакталбай, илимий негизи туура эмес аныкталганына каршы чыгып, Х.Карасаев “Эркин Тоо” газетасына “**Мамлекеттик тил жөнүндө менин сунуштарым**” деген макаласында минтип жазган: “1940-жылдан бери колдонулуп, элге сиңген, элдин колдоосуна ээ болуп, кабыл алынган орфография эрежелерине өзгөртүү киргизүүнүн кандай зарылчылыгы бар эле? Эмне үчүн бул сунушту Өкмөт бекитип берет?”

Алфавиттеги керексиз арипти чыгарып салуу – оңой, кошуу тозоктуу иш. Ал үчүн толгон каражат керек”, - деп жазып, Х.Карасаев оюн мындайча уланткан: “Мына ушул керексиз жаңы эреженин кесепетинен бүткүл орфографиялык сөздүктөрдү кайта басып чыгаруу керек. Бул сунуш – элибиз үчүн өтө эле зыяндуу”, - деп нааразы болгон. “Орфографиянын бир эле эрежесин же болбосо алфавитиндеги бир эле тамгасын өзгөртсөк, окууда да, басмада да аябагандай чоң бүлүк түшөт”, - деп мурдагы орфографияны өзгөртүүгө каршы чыккан. (Х.Карасаев Мамлекеттик тил жөнүндө менин сунуштарым. “Эркин Тоо газетасы, 1997, 27-март”).

“Кыргыз тилинин 1995-жылы жана 2002-жылы (7 жылда 2 жолу) жаңы сунуш кылынган жазуу эрежелеринин принциптери менен системасы ырааттуу сакталбаганын жана илимий негизи туура эместиги аныкталып, чаташ-тырганын көптөгөн тилчи-окумуштуу адистер, мектептин тил, адабият мугалимдери, басма сөз кызматкерлери тынымсыз далилдеп, аргументтүү, тана алгыс фактыларын келтирип, 15 жыл бою басма сөздөрдө макалаларын тынбай жарыялап, сындап келишкени баарыбызга кеңири белгилүү.

Орфографиянын принциптери менен эрежелери, ал экөөнүн ырааттуу сакталышы, билимдүү адис тилчи, адабиятчы–филологдорго арнап түзүлбөй, жалпы эл колдонуп жазуу, сабаттуу болуу үчүн арналат.

Анын принциптери менен жазуу эрежелери карапайым элибиздин билим деңгээли ар кыл (балага да, чоң кишиге да) арнап түзүлөрүн эске алалы. Орфографиянын принциптери менен эрежелерин калың элдин катмары оңой жана тез өздөштүрүү үчүн анын илимий негизи жеткиликтүү жана түшүнүктүү болушу талап кылынат. Эреженин илимий негизи ырааттуу жана түшүнүктүү, так, кыска аныкталып түзүлсө, эл аны ыкчам тез үйрөнөт, өздөштүрөт, сабаттуулук ошончолук көтөрүлөт жана артат. Орфография жана анын эрежелери менен принциптери татаал, эки ача, түшүнүксүз түзүлсө, эл өздөштүрө албай, башы айланып кыйналары белгилүү болду.

1983-жылы Х.Карасаев түзгөн “Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү” 80 миң сөз көлөмдө кайтадан толукталып 2009-жылы басылып чыкты.

“1995-2002-жылдар аралыгында сунуш кылынган жаңы эрежелерди элибиз кабыл албай койду. 1953-жылы кабыл алынган орфографиялык эрежелерди кайтадан калыбына келтирүүгө туура келди” – деп көрсөтүлгөн баш сөздүн 11-бетинде (караңыз). Кыргыз орфографиясы менен

орфоэпиясы жана ал экөөнүн принциптери ар тараптан, өз алдынча, илимий негизде атайылап изилдене элек. Аны эске алып, бул макала анын аталган эки принцибине арналып жазылды. Макалада аталган эки принциптин ар биринин өзгөчөлүктөрүнө жана колдо-нулуш шарттарына кеңири токтолобуз. Бул иш адис филологдорду даярдоодо жана мектептерде аталган принциптерди колдонууга, окуучулар үчүн теориялык, практикалык, ошондой эле методикалык мааниси бар деп ойлойбуз.

1995-2002-жылдарда жаңыдан сунуш кылынган жазуу эрежелерин элибиз кабыл албай койгон эле. Кайтадан 1953-жылкы кабыл алынган орфографиялык эрежелерди калыбына келтирилди. 2009-жылы толукталып кайра басылып чыккан Х.Карасаевдин “Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгүндө” баш сөзүндө кандай өзгөрүүлөр киргизилип, толукталганы жөнүндө токтоло кетели.

“Кыргыз адабий тилинде 36 тамга, 39 тыбыш бар. Анын он төртү (8 кыска, 6 созулма) үндүү, 25 үнсүз тыбыш: (б, в, г, г, д, ж, дж (аффриката) з, й, к, қ, л, м, н, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ) 22 тамга менен белгиленип жүрөт”, – деп көрсөтүлгөн.

Адабий тилибиз калыптанганга чейин элибиз жалпы элдик кыргыз тилде сүйлөп келген. Жалпы элдик кыргыз тилинде 34 тыбыш, анын 14 тыбышы үндүү (кыскасы 8: а, е (э), о, ө, у, ү, ы, и); созулмасы б: (аа, ээ, оо, уу, үү, өө) жана жыйырма (б, г, г, д, ж, з, й, к, қ, л, м, н, н, п, р, с, т, х (сырдык төл сөздөрдө) ч, ш үнсүз тыбыш колдонулган. Жалпы элдик кыргыз тилинде колдонулуп келген (он төрт үндүү жана жыйырма үнсүз) бардыгы 34 тыбыш адабий тилибизге кабыл алынган. Кыргыз адабий тилине орус тили аркылуу оошкон орус жана интернационалдык сөздөрдү туура жазуу жана айтуу үчүн орус алфавитинен в, дж, ф, ц, ш беш үнсүз тыбыш жана беш тамга 1940-жылы кошумча кабыл алынып толукталганы көрсөтүлгөн.

Адабий тилибиздин лексикалык системасы менен грамматикалык түзүлүшүндө лексемалардын айтылышы менен жазылышында, анын тыбыштык системасында кабыл алынган отуз алты тамга (отуз тогуз тыбыш) колдонулат.

Орус алфавити эч өзгөртүүсүз кабыл алынган үчүн кыргыздар орусча так, таза (акценти жок) сүйлөөгө шарт түзүлгөнү аныкталган.

Орфографиялык эрежелерде тил-деги бүткүл сөздөрдү туура, нормага ылайык жазуунун ар кандай проблемаларын толук камтыган маселе-лелери көрсөтүлгөн.

Кыргыз орфоэпиясын алгачкы жолу изилдеп, ага Б.Юнусалиев негиз салган. Орфоэпиябыздын өнүгүшүнө арналган эмгектерди М.Мураталиев, Т.Ахматов, А.Биялиев ж.б. жазып жарыялашкан.

Орфографиянын традициялык принциби жөнүндө

Кыргыз тилинин орфографиялык эрежелеринин системасын өз ичине камтыган фонетикалык, морфологиялык принциптеринен башка да анчалык басымдуу өкүм сүрүп колдонулбаган принциби бар. Ал экөө традициялык жана дифференциялык принциптер деп аталары белгилүү.

Традициялык (салттуулук) принциби. Бул принцип, негизинен, жазмасы кылым санап өнүгүп калыптанган тилдерде гана колдонулат. 19-кылымдын биринчи жарымында орус жана украин элдеринин кыргыз жергесине келиши менен орус сөздөрү оозеки түрдө кыргыз тилинин тыбыштык системасынын өзгөчөлүгүнө ылайыкташып өздөштүрө баштаган. Мисалы: самоор (самовар), саржан (сажень), сөлкөбай (целковый), ойоз, үйөз (уезд), чайнек (чайник), чиркөө (церковь), чыт (ситец) ж.б.у.с. сөздөрдүн өзгөрүшүндө адегенде оозеки түрдө кыргызча айтылышындагы варианты, кашаада орусча жазылышы көрсөтүлдү. Өздөштүрүлгөн сөздөрдү иликтеген

изилдөөлөрдө эки жүздөн ашуун сөз кабыл алынган маалымдалат.

Академик К. К. Юдахин «Кыргызча - орусча сөздүгүндө» (Москва, 1965) орус жана интернационалдык сөздөргө **р** деген белги койгон. Проф.К.Дыйканов аны эсептеп чыккан. Анын маалыматына караганда, статистикасы боюнча 10,52% 3.935 сөз өздөштүрүлгөнүн маалымдаган (Дыйканов К. Кыргыз тилинин тарыхынан. – Фрунзе: Мектеп, 1980, 149-бетин караңыз). Интернационалдык жана орус сөздөрүнүн орфография-ланышы тууралуу тилчилер арасында 1950-1960-жылдарда дискуссия башталып, ар кандай пикирлер айтылган. Академиктер Батманов И.А., Алтымышбаев А.) интернационалдык сөздөрдүн бардыгын кандай жазылса, ошондой жазууну сунуш кылышкан. Ал эми белгилүү тилчилерибиз – академиктер Юдахин К.К., Юнусалиев Б.М. жана Карасаев К. ж.б. орус тилинен өздөштүргөн сөздөр эки башка тарыхый доордо кабыл алганына жараша эки түрдүү жазылышын сунуш кылышкан.

Биринчиси Октябрь революциясына чейин, экинчиси андан кийин өздөштүрүлгөн сөздөр. Октябрь революциясына чейинки сөздөр оозеки түрдө өздөштүрүлгөнүн эске алып, аларды кыргызча айтылышы боюнча жазуу кыйынчылыгын далилдешкенине карабастан, аларды саясатка такап, улутчул деген "ярлык" тагышкан. Улутчул аталган тилчилер орус сөздөрүн жазууда төмөнкүдөй негизге таянган себептерин далил келтиришкен. Биринчиден, оозеки түрдө өздөштүрүлгөнүн аныкташкан, ошондой эле орус тилинде колдонулган: в, дж, ф, ц, я, ь (жумшартуу белгисин туюндурган) тамгалар катышкан сөздөрдү, мисалы: самовар, волость, кровать, церковь, ситец деп кыргыз тилде айтуу жана жазуу мүмкүн эместигин келтиришкен.

Биринчиден (орус алфавитинин негизинде кыргыз алфавити кабыл алганга чейинки мезгилде), Октябрь революциясынан мурда орус тилинен өздөштүрүлгөн сөздөрдү кыргызча айтылышы боюнча жана орус орфографиясындагыдай жазууну сунуш кылышкан. Ошол сунуш орфографиябызда кабыл алынган үчүн эки түрдүү жазылып келген. Адегенде жазылышы, ага удаа орусча жазылышы берилди. Мисалы: самоор – самовар, болуш – волость, керебет – кровать, зоот — завод, божу, можу – вожи, орус – рус, меш – печь, соко – соха, бечет – печать

Ал эми Октябрь революциясынан кийин кыргыз жана орус улуттарынын арасында саясий, экономикалык, маданий тыгыз байланыш түзүлгөн тарыхый кардаалдын шарттарында кыргыз улутунун улуттук жазмасы аркылуу орус сөздөрүн орус графикасындай жазууга зор мүмкүнчүлүк түзүлгөнүн жана алфавитибизде в, дж, ф, ц, щ ж.б. тамгалар 1940-жылы кабыл алынган эске алып, орусча кандай айтылса, так ошондой айтуу жана жазуу эрежелери атайылап кабыл алынган болчу. Анын илимий негизи жөнүндө академик Б. М. Юнусалиев: “Дүйнөлүк маданияттын жетишкен баалуу жаңылыктарын кыргыз эли орус тили аркылуу өздөштүрдү. Орус тили аркылуу оозеки речте мурда учурабаган тыбыштар кабыл алынып, аларды жазуу үчүн алфавитибиздин составы жаңы ариптер менен толукталды. Жаңы кабыл алынган сөздөрдү чаржайыт жазууга жол бербес үчүн аларды бир формада - орусча жазылышы боюнча жазуу жөнүндөгү орфографиялык принцип сындан өтүп, өзүн толук актады» - деп 1950-жылдарда жазган экен. 1983-жылы Х.Карасаев түзгөн «Орфо-графиялык сөздүктө» интернационалдык сөздөрдүн орфографияланышы орус тилиндегидей жазуу сунуш кылынган эле. Беттери кашада көрсөтүлдү: белет эмес, билет (93); мүнөт эмес, минута (335); номур эмес, номер (355); гезит эмес, газета (125); деректир эмес директор (145), доктур эмес, доктор (147), шопур эмес, шофёр (507) жашик эмес, ящик (568) ж. б. у. с.

“Орус тилинин эл аралык жана улут аралык ролу улуттук тилдердин өсүп-өнүгүшүндө, лексикалык байлыгынын толукталып, өркүндөтүлүшүндө орус орфографиясына ылайыкталып жазылышы салттуу принцип деп таанылышы менен түшүндүрүлөт”- деп

орфография-лык сөздүктө көрсөтүлгөн (К.Карасаев Орфографиялык сөздүк, 1983, 12-б.).

Орус тилинен ошкон сөздөрдүн басымдуу көпчүлүгү анын орфография-сында айтылышы менен жазылышы кандай болсо, так ошондой кабыл алынган абалында кыргыз орфографиясында өкүм сүргөн шарттуулугунда колдонулушу орфографиялык сөздүгүбүздө, кыргыз орфографиясынын эрежелеринде толук баяндалган.

Дифференциялык (айырмалоо) принциби жана анын колдонулушу

Дифференциялоо (айырмалоочу) принциби - айтылышы бирдей, бирок мааниси ар түрдүү уйкаш сөздөрдү жана алардын ар кандай түрлөрүнүн орфографияланышында колдонуларын профессор А.Биялиев маалымдаган.

Адабий тилибиздин лексикасынын көрөңгөсүндө турпаты (тыбыштык түзүлүшү) окшош айтылган сөздөр арбын. Тематикалык жактан алганда, алардын мааниси (түшүнүгү) ар кыл жана ар түрдүү. Аларды сабаттуу, катасыз жазуу зарыл болот.

Айырмалоо принциби сөздөрдү бөлөк, бирге жана араларына дефис белгисин коюп жазуу учурларында колдонулат.

Ар кандай сөз түркүмүнө таандык сөздөр орфографиябыздын системасында атайылап кабыл алынган жазуу эрежелери менен алардын принциптери да бар. Алардын ар бирин мааниси боюнча аныктоо жана ажыратуунун зарылчылыгы айтууда жана жазууда зор роль ойнойт.

Сөздөрдүн маанилерин так аныктабай жазууну сунуш кылсак, алардын ар бирине таандык жазуу эрежелерин жана системасында ар кыл нормаларын чаташтырып, баш аламандыкка жол беребиз. Мисалы: **ар кандай, эч ким** ж. б. сөздөрдү мурдагы жазуу эрежелеринде бөлөк жазылган сөздөрдү өзгөртүп, **аркандай, эчким** деп бирге жазууну жаңы эрежелеринде сунуш кылган. Алар башка бир маанини түшүндүрүп каларын эске алалы.

Сөздөрдү айтууда жана жазууда орфографиябыздын эл көнүп калган системасында кабыл алынган жазуу эрежелерин жана алардын төрт түрдүү принципин туура колдонуу зарыл жана керек экени ар кыл сөздөрдү жазууда аныкталып, такталат. Орфография-быздын айырмалоочу принциби тыныш белгилерин коюп, маанисинде ар кыл өзгөчөлүгү бар төмөнкүдөй сөздөрдү жазууда колдонулат:

1. Айтылышы бирдей сөздөр жал-пы ат же энчилүү ат катарында кол-донулганда баш же кичине тамга аркы-луу жазылышы айырмаланат, мисалы:

ажар, азиз, акыл, асыл, бермет, бакыт, кубан, кубат. Ажар, Азиз, Акыл, Асыл, Бермет, Бакыт, Кубан, Кубат ж.б.

К.Юдахиндин «Кыргызча - орусча сөздүгүндө» (Москва 1965-жыл) омоним сөздөр рим цифрасы менен белгиленген.

Омоним сөздөрдүн орфографиябызда дифференциациялык принцип боюнча жазылышы атайылап изилдене элек. Алар тематикалык жактан алганда ар кыл жана ар түрдүү. Ар кандай сөз түркүмүнө таандык сөздөрдү өз кучагына алат. Аларды уккан адамдар ар бири кандай мааниде айтылып жатканын, эмнени түшүндүрөрүн аныктап баамдап сезүү, эмне жөнүндө сөз болуп жатканын ажыратуу өтө татаал болгону, чаташтырууга жол берилгени тилдик практикада (алардын айтылышында) экени кеңири сезилип, байкала баштайт. Анын негизги себеби уйкаш, бирдей айтылган сөздөрдүн тыбыштык курамында экени аныкталат. Аларды туура, катасыз, сабаттуу жазууда орфографиянын системасында айырма-лоочу принципти колдонуу зарылчылыгы пайда болот. Омонимдик кубулуштардын ар кандай түрлөрүн, атап айтканда, омофондорду, омографтарды, омоформаларды, грамматикалык омо-нимдерди өз кучагына алары

баш сөздө көрсөтүлгөн.

Этиш сөздөргө мүчө уланганда, энчилүү аттар сөз катар айтылганда

айтпаймын (айт+па+й+мын)

Айтбаймын (Айтбай+мын)

алышпаймын (алыш+па+й+мын)

Алышбаймын (Алышбай+мын)

Чечмелеп түшүндүрсөк, этиш сөздөрдө, -пай эки мүчөгө, биринчиси терс мүчө - бай, экинчиси - й чакчыл мүчөгө ажыратылат. Энчилүү аттардын түзүлүшүндө биринчи жана экинчи сөздөрү ар-бири өз алдынча маани берген сөздөр. Алыш, Айт жана бай деген сөздөргө биринчи жактын мүчөсү+ мын уланышынан пайда болгону аныкталат.

Грамматикалык омонимдер. Байыркы түрк жазма эстеликтерде учураган бир-эки муундуу сөздөр этиштик жана заттык мааниде да колдонулат. Адегенде этиштик мааниси пайда болуп, субстантивдешип кеткендиктен, бара-бара заттык мааниси түшүндүрүшүн Б.М.Юнусалиев маалым-даган. Алардын орфографияланышында айырмалоочу принцип колдонулат.

Этиштик мааниде заттык мааниде

көч-, той-, тоң-

көч, той, тоң

(көчтү, тойду, тонду)

(көч келди, той

берди, тоң жер)

кеңеш-, окуу-

кеңеш+ өкмөтү,

окуусу жакшы

(Сагынбай, Турсунбай, Рысбай ж. б.) энчилүү ысымдардын аяккы тыбышы уяң үнсүз менен аяктаганда мүчө -бай, каткалаң үнсүз менен аяктаганда анын варианты -пай (экөө тең эле мүчө) экенин талдоого алып, айырмалуу өзгөчөлүктөрү менен касиетин анык-тай албай жазылышын чаташтырып жүрөбүз. Ал экөөнү талдаганда биринчиси өзүнчө колдонулган сөз, экинчиси мүчө экени төмөнкүчө далилденет.

сөз экени энчилүү атта

Алышбаймын (Алышбай+мын)

Айтбаймын (Айтбай+мын)

Сагынбаймын (Сагынбай+мын)

сөздө мүчө экени

алышпаймын (алыш+па+й+мын)

айтпаймын (айт+па+й+мын)

сагынбаймын (сагын+ба+й+мын)

Адабияттар:

1. Щерба А.В. Основные принципы орфографии и социальное значение. Избранные работы по русскому языку. – М., 1957. – С. 45-49.
2. Биялиев А., Х.Карасаев – тунгуч лексикограф, кыргыз орфографиясынын негиз салуучусу. Китепте: Х.Карасаев – XX кылымдын Махмуд Кашгариси. – Бишкек: КМУ, 2001, 47-52-б.
3. Юнусалиев Б.М. Кыргыз диалектологиясы. Тандалган эмгектер. – Фрунзе, 1985, 22-б.
4. Юнусалиев Б.М. Кыргыз адабий тили – октябрдын белеги. // Советская Киргизия, 1967, 27-октябрь.

5. Юнусалиев Б.М. Кыргыз адабий тилинин маанилүү маселелери. Тандалган эмгектер. - Фрунзе, 1985, 315-бет.
6. Юнусалиев Б.М. Адабий тили-биздин диалектилик негизи жөнүндө. Китепте: Тандалган эмгектер. - Фрунзе, 1985, 352-б.
7. Биялиев А. Адабий тилибиздин графикасы менен орфографиясы жана орфографиянын принциптери. Х.Карасаев Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү (80 миң сөз толукталып кайтадан басылышы) Мамлекеттик тил жана энциклопедия борбору. – Бишкек, 2009, 5-35-б.
8. Биялиев А. Кыргыз адабий тили жана анын адабий нормасы.- Бишкек: Учкун, 2002, 189-б.
9. Будагов Р.А. Проблемы изучения романских литературных языков. - М.,1961.
10. Виноградов В.В. Проблемы литературных языков и закономерностей их образования и развития. – М., 1967.
11. Горький М.А. О литературе. - М., 1953.
12. Филин Ф.Л. Истоки и судьбы русского литературного языка. – М., 1981.